

SJENE
FANTASTIČNA IGRA LJUBE BABIĆA I BOŽIDARA ŠIROLE

Nikola Batušić

U »Savremeniku« za godinu 1923.¹ objavljena je *fantastična igra* u to doba već uvelike afirmiranoga slikara i scenografa Ljube Babića² pod naslovom *Sjene*³ za koju je glazbu napisao skladatelj i muzikolog Božidar Širola. Djelo je, međutim, nastalo znatno prije: Babićev tekst i nacrti za dekor 1916, a Širolina glazba 1917. godine.⁴ U okviru ne malenoga opusa slikareva ostvarena perom, opusa koji broji dvadesetak knjiga i stotinu i pedesetak studija i članaka u periodici, to je neobično djelo, izuzmemo li brojne kritičke osvrte nakon premijere, ostalo na rubu gotovo svih kasnijih analiza Babićeva slikarskoga, književnog i kazališnoga rada. Babić je, naime, do trenutka izvedbe *Sjena*, debitiravši kao scenograf u zagrebačkome kazalištu 1918 (A. Strindberg *Smrtni ples* i *Vampir*) realizirao već nekoliko zapaženih inscenacija (W. A. Mozart *Čarobna frula* te posebice one za dramske predstave u suradnji s redateljem Brankom Gavellom – M. Krleža *Golgota* – 1922. te J. Kosor *Požar strasti* i W. Shakespeare *Kralj Richard III* – obje 1923).⁵ Već od 1920. ostvario je nekoliko scenografskih i kostimografskih rješenja u zagrebačkom *Teatru marioneta* kojemu je, zajedno sa dr. Velimirom Deželićem ml. i dr. Božidarom Širolom jedan od utemeljitelja.⁶ O *Sjenama*, međutim, kao o književnom djelu, nakon praizvedbe gotovo da i nije bilo spomena.⁷ Za razliku od Babićeva predloška za predstavu, Širolina je baletna glazba za *Sjene* i nakon premijere, a i poslije, ipak naglašenije vrednovana unutar korpusa brojnih i žanrovski različitih skladateljevih scenskih djela.⁸

Babićev se tekst u »Savremeniku«, koji je tada uređivao Milan Begović, očito našao prigodom njegove kazališne praižvedbe održane u zagrebačkom *Narodnom kazalištu* 21. studenoga 1923. u zajedničkoj režiji Branka Gavelle i autora koji je ujedno bio scenograf i kostimograf, dok je baletni dio izvedbe u kojoj je plesala glavnu žensku ulogu, koreografirala Ruskinja Margareta Froman – od 1921. na čelu zagrebačkoga plesnog ansambla. Orkestrom je ravnao Oskar Smodek. Djelo je na repertoaru ostalo do 29. prosinca iste godine doživjevši i u tako kratku roku zavidnu frekvenciju izvedaba – čak sedam njih, što je za tadanje i ne samo tadanje prilike, bio i ostao izniman uspjeh.⁹

Kazališna cedulja s premijere i brojna novinska izvješća nedvosmisleno potvrđuju kako su »*Sjene*« zajednički režirali Branko Gavelle i Ljubo Babić (upravo se ovakav redosljed navodi u vrelima), dok se Babićevo autorstvo navodi uz osnovu, nacрте i kostimsku opremu. Dokumentacija iz *Personalnoga arhiva B. Širola*¹⁰ donosi, međutim, zanimljive pojedinosti koje sugeriraju nešto drugačiju zamisao o scenskoj realizaciji Babićeva i Širolina djela. Intendant Julije Benešić (u dokumentu potpisan kao *upravnik*) uputio je 9. II. 1922. pismo Božidar Širolu¹¹ u kojemu se, među ostalim, navodi: *Pozivom na naš razgovor od 3. ov. mj. molim Vas u ime Narodnog kazališta u Zagrebu, a u sporazumu s g. Petrom Konjovićem, ravnateljem opere, da biste nam predali rukopis (partituru i klavirski izvadak) Vaše kompozicije »Sjene«. Uprava Narodnog kazališta voljna je to djelo iznijeti u narednoj sezoni, a kako ono, po Vašim riječima, ne odgovara našim prilikama jer je napisano za znatno veći orkestar, voljna Vam je kazališna uprava povrh uobičajenog redovnog honorara (tantijeme) platiti naročiti honorar za preuđenje kompozicije za naš orkestar, pa se umoljavate da u tom smjeru stavite svoj zahtjev. Na usmeno izrečeni zahtjev da biste Vi odredili tko će tu kompoziciju dirigitirati, čast mi je priopćiti Vam da takvu odluku uprava pridržaje sebi, dok je voljna udovoljiti Vašoj želji da se režija »Sjena« uz honorar koji se može već sada sporazumno ustanoviti, prepusti g. prof. Ljubomiru Babiću, dakako u onim granicama koje vrijede i za ostale redatelje, kako to određuju §§ 26-29 Naredbe bana od 17. februara 1920. br. 27194 iz 1919. Izvolite primiti izraz najodličnijeg poštovanja. Iz sačuvane dokumentacije¹² razvidno je da je Širola pismo primio, potom upravi poslao partituru »*Sjena*«, na čemu mu se Benešić zahvalio pismom od 15. II. 1922, zatraživši od skladatelja da dodatno pošalje i glasovirski izvadak. Iz službenih se spisa, dakle, može zaključiti kako je uprava zagrebačkoga kazališta, na Širolin prijedlog, već više od godinu dana prije praižvedbe, režiju »*Sjena*«*

namjeravala povjeriti autoru scenarija – slikaru Ljubi Babiću. Da se ta nakana trebala i ostvariti, svjedoči *Ugovor* od 3. VII. 1922. sklopljen između Narodnog kazališta u Zagrebu, koje je zastupao upravnik Julije Benešić, i Božidara Širole.¹³ Uz klauzule koje se tiču honorara i tantijema, ovaj ugovor donosi nekoliko zanimljivih pojedinosti praktične naravi o radu na budućoj predstavi. Neke su kao posebne točke unijete u formular ugovora Benešićevom, a neke su, jamačno ispisane rukom ravnatelja opere Petra Konjovića,¹⁴ dometnute na praznim listovima kazališnoga memorandum-papira i tako priključene službenom tekstu ugovora koji su kao svjedoci potpisali Branko Gavella i Petar Konjović. Rok za izvedbu djela naveden u § 3 ugovora fiksiran je »do konca sezone 1923/24« – što je, kako smo vidjeli, i održano. Tiskanom formularu ugovora Benešić je rukom dodao novi § 11, koji glasi: *U djelu »Sjene« smatra se integralnim dijelom inscenacija prof. Babića, zajedno s nacrtima kostima i raspoređaja same scene, pa će Narodno kazalište povjeriti prof. Babiću režiju djela, ono će ga obavijestiti mjesec dana ranije pred početkom studija djela. Prema usmenom sporazumu s ravnateljem opere obvezuje se prof. Babić da djelo spremi za vrijeme u kojem se uopće spremaju noviteti ovakve vrste, s tim da će mu uprava Narodnog kazališta staviti na raspolaganje četiri specijalne probe za rasvjetu s tehničkim osobljem, potreban broj pokusa sa solistima i ansamblom baleta i zbora (plesne pokuse vodit će prema uputama prof. Babića baletni meštar), šest potpunih pokusa na pozornici s orkestrom inclusive glavni pokus i to četiri bez kostima i dva u kostimima. Prof. Babić uživat će za to posebni redateljski honorar redatelja kao gosta uz nagradu od 1000 Dinara, jednu tisuću dinara.* Prema ovom dodatnom paragrafu ugovora između zagrebačkoga kazališta i skladatelja Božidara Širole, nema uopće dvojbe da je »Sjene« trebao redateljski oblikovati Ljubi Babić. Jasno je da su posebne ugovorne odredbe o broju te modalitetima budućih pokusa proizašle iz Babićevih zahtjeva koji su pak očiti rezultat unaprijed čvrsto promišljene redateljske koncepcije. Tu pretpostavku potvrđuju i spomenuti Konjovićevi dodaci ugovoru. Pisani više kao trenutačne bilješke i natuknice koje će poslužiti u kasnijoj fazi realizacije djela na pozornici no kao ugovorne obveze, one ipak nadasve ilustrativno govore o Babićevim redateljsko-scenografskim nakanama. U *Podeli rada* se navodi: *1. Dramski glumci: gđa. Markovac i tri gospođe sa tembrom glasa iz zbora. 1 dete. 2. Zbor (recitativi i završni zbor). 3. Baletni zbor. 4. Statisterija: (dve povorke) svadbena i carska; 4 rasvetne probe sa tehničkim osobljem, 10 proba sa solistima u jednom studierzimmer,¹⁵ probe sa baletom i zborom 4 tjedna, 6*

pozornica s orkestrom, 4 bez kostima i dva s kostimima, 10 orkestralnih proba. Sa strane, na desnom rubu memoranduma, u natuknicama je navedena potrebna pozorišna oprema: sa strane sivi zastori (koje imamo), Rundhorizont, praktikabli, trošak inscenacije: ugrađivanje reflektora u dirigentovu pultu, kostimi i rekviziti, kostimi za ansambl mogu se kombinovati iz fundusa, u reflektor dolaze slikana stakla (silhuete) u boji. Ove dragocjene Konjovićeve bilješke nepobitno svjedoče o Babićevoj i redateljskoj i scenografskoj pripravi za realizaciju vlastita i Širolina djela. Pretpostavljamo, međutim, kako je pri pokušaju ostvarivanja inscenatorskih zamisli došlo do poteškoća, pa je u pomoć pozvan Branko Gavella koji će, konačno, izvedbu potpisati kao prvi koredatelj u tandemu s Babićem, a tako će predstavu komentirati i kritika. Ljubu Babića će recenzenti ocjenjivati samo kao autora tekstualnoga predloška, scenografije i kostimografije, kojega je redateljski ulog u predstavi bio za neke tek spomena vrijedan, dok ga neki nisu uopće zamijetili.

*
* *

Prije no što se upustimo u analizu toga neobičnog teksta i njegove nadasve zanimljive, po svim obilježjima i avangardne scenske slike, valjalo bi mu odrediti žanrovsko obilježje. Pročitamo li *Sjene* u obliku kako su objavljene, a proučimo li i brojnu dokumentaciju koja je sačuvana o njihovoj scenskoj realizaciji,¹⁶ lako ćemo zaključiti kako je riječ o hibridnoj tvorbi nastaloj u dvama razdobljima. U »Savremeniku« stoji kako su *Sjene* »fantastična igra« za koju je osnovu i nacrt izradio Lj. Babić 1916. – muziku B. Širola 1917,¹⁷ a podijeljena je u dva dijela sa po tri slike u svakome. Na kazališnoj pak cedulji čitamo kako je riječ o *fantastičnom prikazivanju u dva dijela (šest slika)*. Kvalifikacija *fantastičnoga* istaknuta je, dakle, u oba izvora. Iz današnjega kuta gledanja, *fantastika* je, međutim, Babićeva djela posve razvidna jedino iz njegove likovne sastavnice, dok je fabulativni tijek dramskoga teksta-sinopsisa manje *fantastičan*, budući da je čvrsto oslonjen na usmeno narodno pjesništvo i njegovo ideologijsko interpretiranje tijekom Prvoga svjetskoga rata.

Babićev tekst sastoji se od popisa osoba, scenskih didaskalija i opisa nadasve bogatih svjetlosnih ugođaja za svaku pojedinu sliku, potom naznaka za glumačke i plesne pokrete brojnoga ansambla te od samo nekoliko redaka autorskoga dramskog teksta koji čine isprekidani uzdasi, uzvici, zazivi i citati folklorne,

deseteračke usmene poezije. Čitav *scenarij* – jer to bi bila možda najispravnija generička odrednica za ovo *fantastično prikazivanje* koje je scenski realizirano u obliku *koreodrame* – da se poslužimo jednim od suvremenijih termina, broji nešto manje od stotinu i osamdeset dvostupačno tiskanih redaka na manje od dvije stranice »Savremenika«.

Mladi autori Babić i Širola, koji su u doba nastanka toga zajedničkog djela imali dvadeset i šest, odnosno dvadeset i osam godina, svoje su *Sjene* vremenski nedvosmisleno ubicirali. Napisane su 1916, odnosno skladane 1917, dakle za vrijeme Prvoga svjetskoga rata i po glavnim svojim inspirativnim, a donekle i tematskim odrednicama mogle bi se svrstati među ona hrvatska dramska djela koja nastaju, kako piše Branko Hećimović, *u duhu ujedinjenja i nacionalnih zanosa*, djela u kojima se reflektiraju *prvi odjeci rata*.¹⁸ U njima, a pod utjecajem Vojnovičeve *Smrti majke Jugovića* (napisane još 1907) i *Lazarovog vaskresenja* (1913) *vlada još uvijek opijenost mutnim idealističkim pozicijama i romantičarskim snatrenjima o ujedinjenju, vidovdanskom hramu, Kosovu i narodnoj pjesmi kao simbolu narodne snage i moći*.¹⁹ Reprerentanti takve političke ideologije i mitologije svršetkom rata bili su – bez obzira na njihovo kasnije nacionalno opredjeljenje – tada hrvatski dramatičari Mirko Korolija (*Zidanje Skadra*, – prizori 1918, cjeloviti tekst 1920), Niko Bartulović (*Kuga*, 1919), Danko Anđelinović (*Slijepci*, 1920) i Đuro Dimović (*Dioba Jakšića*, 1913, *Vojvoda Momčilo*, 1918, *Kraljević Marko*, 1918). Činjenica da su trojica članova toga *kvarteta* (uz iznimku Đure Dimovića) ubrzo postali i nadasve istaknuti pripadnici *Orjune*, dovoljno jasno svjedoči o brojnim ideološko-političkim konotacijama kojima su prožeta njihova scenska djela. Najzamjetljiviji politički akcenti u njima prezentirani su s pomoću poznatih ideologema i gotovo uvijek podcrtavaju vodeću ulogu Srbije u novom državnom poretku. A taj novi raspored na novom državnom prostoru uspostaviti će i dalje učvršćivati, prema temeljnim idejama koje su u tim djelima lako čitljive. To je iskonska i trajna narodna moć utemeljena u brojnim nacionalističko-romantičarskim mitologemima, predstavljena najčešće *Kosovom* kao kolijevkom srpske mitologije i *Kraljevićem Markom* kao utjelovljenjem trajne nacionalne snage koja dovodi do oslobođenja. A upravo će Kraljević Marko biti i glavni lik Babićeve i Širolina *fantastičnoga prikazivanja*.

No, valja odmah naglasiti kako taj mitski junak, premda u naših autora bez ikakvih jugonacionalističkih obilježja, ipak, tih godina 1916, odnosno 1917. kada je napisan i skladan ali još ne i prikazan, predstavlja simbol one oslobodilačke

snage koja će uz pomoć iskonskih, ali do tada zapretanih moralno-etičkih vrijednosti, koje u završnom prizoru *Sjena* zastupa čisto i nevino dijete, unijeti simboliku novoga svjetla u ove prostore. U trenutku naziranja svršetka austrougarske vladavine, Babićev je tematski izbor bio i razumljiv i prihvatljiv, a Širolina ga je glazbena sastavnica utemeljena na nacionalnom melosu i etnomuzikološkim istraživanjima dosljedno i vjerno slijedila.²⁰

Babićev se, međutim, Kraljević Marko razlikuje od meštovićevisko-vidovdanske fizionomije mitskoga junaka. Njegov Marko pripada, naime, pučko-usmenom pripovjedačkom repertoaru *usnulih dobrih vladara* koji nisu umrli već su zaspali i samo čekaju čas kad će sa svojom vojskom vratiti narodu slobodu. To više jer su *predaje o skrivenom junaku, koji će ustati jednoga dana, Kraljeviću Marku, poznate ne samo tradiciji zemalja gdje je imao povijesne temelje, dakle makedonskoj, bugarskoj i srpskoj, nego i hrvatskoj (dalmatinskoj i istarskoj)*.²¹ Dok u početku Babićeve *koreodrame* žene u sobi bez vrata i prozora, samo uz svjetlo kandila koje *mami zlato stare ikone (...) prigušeno, ali jasno* izgovaraju samo nekoliko riječi – *zvijezde, suze, bol, ćutanje i sjećanje*, Marko, prema hrvatskoj nacionalnoj predaji, spava na Kleku, o čemu Babić izriječno govori u sinopsisu djela, a u likovnom rješenju predočava obrise vrhova poznate planine u kojima se jasno prepoznaju crte monumentalne muške figure u ležećem položaju.

U predaju o usnulom Marku koji će se dići kako bi svoj narod spasio ropstva, Babić upleće motive iz narodne pjesme o *Kraljeviću Marku i Arapinu* koja je poznata iz nekoliko Vukovih zapisa,²² ali se nalazi i u zbirkama *Hrvatskih narodnih pjesama*.²³ Iz te je pjesme Babić djelomice preuzeo motiv oslobađanja nevjeste. Marko se, naime, odjednom pojavio usred svatovskoga kola, zamećući žestoku borbu s Arapinom, pobjeđuje ga u hrvanju i staje mu na prsa. Zadivljena mlada skida koprenu, njezin se pogled susretne s Markovim, na nebu se ukažu dugine boje koje će se ubrzo pretvoriti u *krvave plamenove, a Marko pomamno jurne k mladoj, grabi je i nestaje u nastaloj tami*.

Slijedi novi motiv koji nije izravnije povezan s usmenom narodnom književnošću. Marko i njegova draga ponovno su na Kleku, dok narod (*raja* – kaže Babić), pati pod carevom strahovladom. Marko se ponovno diže, moli cara za milost prema puku, no krvnici ga svladavaju i bacaju u tamnicu. Želeći ga pridobiti za sebe, car nudi Marku golemo bogatstvo, čak i vezirsku čast, a kada ništa od toga Marko ne želi primiti, nudi mu čak i vlastitu kćer. Carevna plesom u kojem

odbacuje vela uzalud kuša zavesti Marka. Uvrijeđeni car želi probosti Marka, ali se iz gomile izdvaja dijete koje u sjaju bijele svjetlosti oslobađa Marka dok se u pozadini javljaju *ogromne sjene vila*.

Uz jasno prepoznatljive motive iz usmene folklorne književnosti Babić je u svoj sinopsis uveo i dva dobro poznata iz svjetske literature. Premda se motiv otmice djevojke usred svatovskoga veselja nalazi i u brojnim europskim i izvaneuropskim usmenim književnostima, ovaj iz *Sjena* frapantno podsjeća na završni prizor I. čina iz Ibsenova *Peer Gynta* u kojemu Peer tijekom svadbenoga veselja otima mladoženji nevjestu i bježi s njom u planinu.²⁴ Motiv pak plesa mlade carevne izravna je posuđenica iz Biblije, ili možda točnije – Wildeove pa onda i Richard Straussove *Salome* koja je djela Babić zasigurno mogao upoznati i na zagrebačkoj pozornici, ali i za svojega Münchenskog studija (1910-1913).

Babićev »scenski«, a nešto poslije i Širolin »glazbeni« Marko (koji je svojom sastavnicom gotovo u cijelosti hrvatski nacionalno, ali mjestimice i balkanski-orijentalno komponiran, što je razvidno iz brojnih glazbenih kritika nakon izvedbe 1923, pri čemu se navode podaci da je skladatelj osobno zabilježio *macedonski* melos, dok je turske motive našao u berlinskim glazbenim arhivima), zastupnici su europskoga scenskog simbolizma, djelomice i ekspresionizma s izrazito avangardno koncipiranom osnovicom potencijalne scenske slike.

U realizaciji svoje likovne zamisli Babić je primijenio projekcije silhueta na veliko platno u pozadini, dakle bez upotrebe stereotipnih kulisa i propekata, što je bio izraziti pomak prema europskoj likovnoj scenskoj avangardi. Znamo li kako se u vrijeme zagrebačke predstave *Sjena* Mejerholjd u Moskvi, a posebice Piscator u Berlinu počinju koristiti projekcijama i filmskim insertima u svojim režijama raznovrsnih predložaka, od kojih mnogi nisu bili koncipirani kao tradicionalni dramski tekst već su prepoznatljivi po svojim *kolažno-plakatnim* obilježjima, onda Babićev i Gavellin eksperiment približava našu predstavu izrazito avangardnim realizacijama. To više što je upravo naglašena *likovnost* tako izrazito zamjetljiva u *Sjenama*, a prema jednom od najautoritativnijih analitika avangarde, Aleksandra Flakera, to je najvažniji identifikacijski znak umjetničke prethodnice dvadesetih godina.

Babić, Širola, Gavella i brojni glumački te plesni ansambl ostvarili su u *Sjenama* iznimno scensko djelo: prvu našu sinkretističku predstavu u kojoj su se čvrsto proželi pokret, glazba, riječ i svjetlo, dosegnuvši u tom začudnom amalgamu jasna obilježja tada avangardnoga, danas bismo rekli *totalnoga teatra*.

Kritički osvrti na predstavu u dnevnom tisku i časopisima bili su brojni i posebno zanimljivi. Već su nekoliko dana uoči predstave gotovo svi zagrebački dnevници najavljivali *Sjene* donoseći komentirane sadržaje njihova sinopsisa, pripremajući tako potencijalne gledatelje na posve neuobičajeno scensko zbivanje. O predstavi su potom pisali i dramski i glazbeni kritičari a u njihovim je recenzijama kojih se raspon kreće od superlativa i ushita pa do posvemašnjega otklona,²⁵ osim stručnih sudova bilo i političkih opservacija. Spomenimo tek dva znakovita primjera.

Jedan od naših ponajboljih kazališnih kritičara u svekolikoj povijesti nacionalne teatarske recenzije, Milutin Cihlar Nehajev, piše u »Jutarnjem listu«: *...ali i najsitniji prigovor treba da padne kad se radi o djelu koje utire put, koje otkriva nove perspektive. 'Sjene' su takvo djelo i buran pljesak autorima na koncu mogao je s pravom biti izražaj ponosa što je kod nas moguća ovakva večer pravog umjetničkog rada. Hvala neka bude svim sudjelujućima i upravi koja je ovo djelo dostojno opremila, a autorima želimo da nađu sljedovatelja – jer njihove 'Sjene' mogu zaista da započnu epohu.*²⁶

Desni pak »Pravaš« pod pseudonimom *Zvuk* (tj. Zvonimir Vukelić) bio je drugačijega mišljenja: *Širolina glazba vrlo je lijepa instrumentacija, dokazuje ruku vrlog majstora koji radi u tišini i javlja se bez buke i vike (recimo Konjović-Vojnovičeve). U svoju skroz modernu muziku nastojao je protkati pučke motive, premda je očito teško čisto melodičke napjeve obraditi impresionističkom glazbom. Veliki studij i glazbena sprema Širolina bez sumnje će nas danas sutra obdariti i kojom pravom velikom operom. Ovako je baš šteta potrošiti toliko muzike i nadarenosti za jednu pantomimu i to – za Kraljevića Marka. Manite se ljudi božji i Hrvati tog nesretnog Kraljevića Marka i njegovog »oslobođenja« i »probuđivanja«. Ti sižeji nisu za nas, jer naš ideal i simbol nije Kraljević Marko. Neka on ide onamo, 'namo za brda ona!*²⁷

Kazalište, kao i mnogo puta prije, a bit će tako i nadalje, sve do danas, teško se, čak i u trenucima trijumfa, moglo u tome trenutku oteti zagrljaju politike.

SJENE*

Fantastična igra

(Osnovu i nacрте izradio LJ. Babić 1916. – muziku B. Širola 1917.)

LICA

Marko Kraljević

Mladoženja Arapin

Mlada

Car

Careva kći

Tri žene

Dijete

Tuđi glas

Žene

Svadbena povorka: svirači, barjaktar, nožari, djeca, djeveri, Stari svat, Turci, bule, gosti, robovi.

Raja: žene, muževi, djeca

Careva pratnja: vezir, kizlaraga, krvnici, robinjice, vide, plesačice

Pozornica

Pozornica u polusjeni. Svjetlo se neprestano mijenja. Konture iščezavaju i pretapaju se. Na čas izviri iz polusjene koja jača šara ili bljesne jače koja kretnja; sjene i svjetlo ukrštavajući se titraju prema glazbi nemirno i rasijano. Valja proizvesti dojam sna. Iz nejasnih polusjena i boja rađaju se scene, groteskne kretnje prikaza i njihov ples.

I. dio

1. slika

Siva četverouglasta soba – bez vrata i prozora. Uza zidove skupile se prilike; sjede i čute. Žene su, negdje je jedno dijete. U dnu krijesi se kandilo i mami zlato stare ikone. Sve sjede i čute, jedna lagano korača uza zid i tapa rukama, kao da traži.

---

* Tekst se, osim očitih tiskarskih pogrešaka, donosi prema časopisu »Savremenik«, XVII, str. 435-436, Zagreb, 1923.

Ta prva šapće: ZVIJEZDE

Druga: SUZE

Treća: BOL

Zadnja riječ kao mukla jeka promrmljana od svih, protegla se. Ono dijete se maklo i nasmijalo. Njegov jasan smijeh pomiješao se je sa zadnjim mrmljanjem i na koncu odjeknuo živo, da se prometne u veseo dječji krik: ZAŠTO?

Prva stane, ne traži više, spusti ruke i odgovara: SJEĆANJE – SUZE – BOL

Druga: BOL – ĆUTANJE

Treća: ĆUTANJE

Potihlo najprije zažamorile žene: ĆUTANJE, poslije prođe svim ustima sve jače i jače: SJEĆANJE, dok dijete šapće nasred pozornice sve slabije svoj: ZAŠTO?

Riječ: sjećanje nabuja do krika u svojoj sobi. Iz toga kaosa glasovâ čuje se još jači neki kao tuđi glas: PROKLETSTVO.

I na tom uskliku kao da su stali svi drugi glasovi, samo još ječi među svim tim zidovima jedan otegnuti *OJ!* Žalosno i muklo, pa se pomalo pretvara u glasove, riječi, deseterac.

Izmjenično kor i žene recituju narodnu pjesmu:

LELE; MARKO, DA TE BOG UBIJE !
TI NEMAO GROBA NI PORODA !
I DA BI TI DUŠA NE ISPALA !
DOK TURSKOGA CARA NE DVORIO !

Promjena

2. slika

Tama. Žene se povlače na lijevu i desnu stranu pozornice. Pogurene, sjedeć u hrpama prate igru.

Na zelenu nebu velika sjena povaljenog Marka koji spava. Klek. Iz daljine žamore zvuci turske svadbene poruke. Rađa se jutro. Zeleno i zlato. Povorka sve glasnija i jasnija ulazi. Naprijed svirači, frulaši, bubnjar i barjaktar. Crveno i svjetlo šarenilo. Barjaktara prate dva nožara. Djeca s fenjerima. Turci, bule i gosti. Sam ulazi Stari svat. Za njim dva djevera, jedan s bukljom, a drugi torbom. Među njima mladoženja Arapin. Zeleno i crno. Potom crnci s nosiljkom mlade koja je sva umotana u koprene.

Komešanje svatovsko. Počinje ples. Kolo. U sredini nosiljka s mladom, pokraj nje Arapin. – Marko se budi. Ples se nastavlja. Pomalo se kolo gubi na lijevo i desno, ostaje mlada, mladoženja i djeveri. Iz pozadine izniče Marko. Svađa. Kolo se izgubilo. Smrklo se. Mlada u sredini budno prati borbu što je počela. Hrvanje. Na nebu valjaju se tmasti oblaci poput golemih sjena. Mladoženja pada.

Pobjednik stojeć na prsima Arapina okreće se mladoj. Bijela, uvijena razvija koprenu, zagledala se u Marka. Marko u nju. Nebo se rasvijetlilo svijetlim prozirnim bojama duge i mlada u taj čas stoji u skupu svih boja, koje se pomrse, zažare i pretvore u krvave pramenove, kad Marko pomamno jurne k mladoj, grabi je i nestaje u nastaloj tami.

Promjena

3. slika

Opet siva soba – tamnija i mračnija nego prije. Kandilo se utrnulo; čuju se stihovi prošle predigre. Šapću (negdje) kao molitvu:

Prva žena: TRAŽIM

Druga: ĆUTAM

Treća: ĆEKAM

Šušte tiho sve, pa onda sve glasnije ponavljaju: ĆEKAMO uz tužni OJ !

Glasan povik djeteta: KOGA ĆEKAM, NENE ?

Pauza...ćutanje...

Dijete: JAL BOGA, NENE ?

JAL MARKA, NENE ?

JAL KRVNIKA, NENE ?

Zastor

II. dio

4. slika

U modrilu neba velika tamna i modra sjena Marka i ljube. Javlja se tugaljivi napjev raje. Krvnici gone gomile raje kandžijama. Poklecava raja, nekoji su pali. Žene, djeca i starci. Crno i bijelo. Divlji ples krvnika koji sve jače i jače gone i biju krvnici. Upada car. Žuto i ljubičasto. Kad ugleda raja cara, zaklinje ga klečeć. Moli milost u cara. Car neumoljiv. Ples krvnika iznova počinje sve snažnije i jače.

Bičuju raju. – Odbivena raja moli se golemoj sjeni Markovoj. Na molbu raje izlazi Marko u pozadini i dolazi polako naprijed. Marko moli cara milost za raju. Car ostaje i ovaj put neumoljiv. Marko bijesan napada cara koga brane krvnici. Svladanog Marka vežu dželati. Tama.

Promjena

5. slika

Pozornica kao u drugoj slici

Prve žene šapću:

I DA BI TI DUŠA NE ISPALA
DOK TURSKOGA CARA NE DVORIO !

Druge žene gluho:

SVE OD BOGA DO STAROGA KRVNIKA.

Promjena

6. slika

Marko u tamnici. Dolazi car s pratnjom, vezirom i kizlaragom. Car nastoji Marka predobiti za sebe. Nudi i miti ga blagom. Nudi mu zlatno oruđe i posuđe, toware dragoga kamenja i zlatnih dukata kao i vezirov turban kao najveću čast. Marko sve to odbija. Čuje se napjev raje. Kad vidi car da ne može Marka predobiti, poziva kćer. Ulazi carevna s robinjicama. Marka ne zbunjuje njezina ljepota, ostaje hladan. Napjev raje ponovno se javlja. Carevna počinje plesati, naokolo posjedaše njezine robinjice. Istočnjački ples koji prate robinje plešuć rukama. Za vrijeme plesa približuje se careva kći Marku, na koncu plesa baca i zadnju koprenu i naslanja se na Marka. Mrk Marko odbija carevu kćer. Povrijeđen car hoće se osvetiti, Hvata za mač jednog nožara i hoće Marka posjeći.

U času kad car sputanog Marka hoće probosti, odvaja se od žena dijete, svijetlo, bijelo u sjaju brani Marka.

Car i kći se gube. Slobodan Marko prihvaća dijete.

Dijete: NENE, NENE ! GLE – GLE – NAŠEG MARKA !

Na taj zov djeteta počinju se micati žene iz tame, dolazi sa svih strana raja!

Marko diže visoko dijete koje ga je oslobodilo. Na nebu ogromne sjene vila.

Zastor

BILJEŠKE

¹ »Savremenik«, mjesečnik Društva hrvatskih književnika, XVII, str. 435-436, Zagreb, 1923. U časopisu »Teatar«, god. II, Zagreb, 20. XI. 1923, br. 6, str. 5, čitamo podatak uredništva kako je ovom broju u *posebnom istisku priložen Babičev scenarij*. Ovaj podatak nismo, za sada, mogli provjeriti budući da se taj *istisak*, tj. dodatak, ne nalazi ni u jednom nama dostupnom kompletu spomenuta časopisa.

² Usp. Zdenko Tonković: *Kazališni scenograf Ljubo Babić* »Prolog«, VI/ br. 21, str. 75-92, Zagreb, 1974; Jelena Uskoković: *Ljubo Babić. Retrospektiva, 1905-1969* (katalog izložbe s iscrpnom bibliografijom i literaturom do 1975), Zagreb, 1975; Slavko Batušić: *Viđenja Ljube Babića u: Hrvatska pozornica*, str. 193-228, Zagreb, 1978. i Antonija Bogner-Šaban: *Marionete osvajaju Zagreb*, str. 21-75 (passim), Zagreb, 1988.

³ Tekst objavlujemo na kraju ovoga ogleada.

⁴ Podaci iz podnaslova u »Savremenu« te iz lit. nav. u bilj. 2.

⁵ Usp. Z. Tonković, dj. nav. u bilj. 2.

⁶ Usp. A. Bogner-Šaban, dj. nav. u bilj. 2.

⁷ Prigodom zagrebačke praizvedbe u studenome 1923. tiskane su mnoge kritike, ali kasnijih analiza Babičeve *fantastične igre* nije bilo. Kao dramski, tekst evidentira je Branko Hećimović u raspravi *Hrvatska dramska književnost između dva rata*, Rad, br. 353, str. 111-320, JAZU Zagreb, 1968 (bibliografija, str. 277), no bez potanijega kritičkog osvrt. Ni kao književno djelo, niti kao predložak za predstavu, *Sjene* nisu doživjele značajniju kritičku recepciju u brojnim radovima o slikaru, scenografu i grafičaru Ljubi Babiću, a najiscrpniju analizu njihove likovne sastavnice s obzirom na sačuvane scenografske i kostimografske skice dali su Blanka Batušić u članku *Ljubo Babić – o 40 godišnjici njegova scenografskog rada*, »Teatar«, IV/br. 6, str. 17, Zagreb, 1958. i Zdenko Tonković u raspravi nav. u bilj. 2.

⁸ Usp. hemeroteku Odsjeka za povijest hrvatskoga kazališta, Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU u Zagrebu (dalje – Odsjek HAZU) te Božidar Širola (1889-1956) – personalni arhiv u Odsjeku HAZU. Vrijedna je i dokumentacija sa znanstvenoga skupa o Božidaru Široli što je održan prigodom 25. obljetnice skladateljeve smrti 18. i 19. XII. 1981. u Zagrebu. Usp. i popis skladbi u tada tiskanoj prigodnoj publikaciji, Koncertna direkcija Zagreb, 1981, ur. Erika Krpan – uvodni tekst E. K. (tj. Erika Krpan) Usp. i Josip Andreis:

Povijest hrvatske glazbe, str. 321-330, Zagreb, 1974. Obilježja Široline glazbe u *Sjenama* (o čemu će biti poslije riječ) jasno svjedoče kako je njezin autor bio etnomuzikološki vrlo solidno educiran (prvi hrvatski doktor muzikologije, disertaciju o istarskoj narodnoj popijevki obranio je u Beču 1921).

⁹ Za podatke o izvedbi *Sjena* usp. Branko Hećimović (ur.): *Repertoar hrvatskih kazališta 1840 –1860 -1980*, Zagreb, 1990.

¹⁰ Odsjek HAZU.

¹¹ Odsjek HAZU, personalni arhiv B. Širola, arhivski br. 3827.

¹² Odsjek HAZU, personalni arhiv B. Širola.

¹³ Odsjek HAZU, personalni arhiv B. Širola, br. 13049.

¹⁴ Rukopis je identičan potpisu svjedoka na ugovoru, a primjedbe su pisane ekavskim izgovorom.

¹⁵ Prema njem. *Studierzimmer* – pokusna dvorana.

¹⁶ Scenografske i kostimografske skice, kazališna cedulja praizvedbe te fotografije snimljene na generalnom pokusu čuvaju se u Odsjeku HAZU, Zbirka scenografije i kostimografije, inv. br. 382 (5 nacрта za scenografiju i 12 skica za kostime u različitim tehnikama – najčešće akvarel, olovka, tuš i gvaš), odnosno fototeka Odsjeka (4 prizora. Snimio atelier *Tonka*; na poleđini su fotografija rukopisom Slavka Batušića navedeni interpreti pojedinih uloga). Međutim, ni redateljska, niti inspicijentska knjiga predstave nisu sačuvane, pa je danas nemoguće točno utvrditi možebitne razlike između izvornoga predloška i *teksta predstave*, da se poslužimo terminologijom A. Übersfeld.

¹⁷ Ne valja zaboraviti da je god. 1916. Ljubo Babić iznimnim scenografskim priložima sudjelovao u knjizi *Oprema opere* Artura Schneidera. Usp. moju studiju *Virtualno kazalište Ljube Babića* u: N. Batušić - Z. Kravar - V. Žmegač: *Književni protusvjetovi – poglavlja iz hrvatske moderne*, str. 263-273 Zagreb, 2001. Valja u svezi Babićeve i Schneiderove suradnje spomenuti da se nakon premijere *Sjena* u zagrebačkom dnevniku »Slobodna tribuna« (god. III, br. 512, str. 9 od 7. XII. 1923) kritičkim, gotovo posve negativnim osvrtom na djelo, javio glazbeni kritičar, skladatelj Antun Dobronić koji je ustvrdio da je pravi autor *Sjena* zapravo *dr. Schneider (...)* koji je kod izvedbe 1923.g. najednom iščeznuo. Babić je Dobroniću odgovorio već sutradan u br. 513, na str. 4, izjavivši da je djelo u potpunosti njegovo i najavio kaznenu prijavu protiv autora članka koji ga je optužio s plagijata. *Nije istina da je autor sujeta »Sjene« bio gosp. dr. Schneider, već je naprotiv istina da gosp. dr. Schneider nije imao nikakvog udjela ni kod biranja sujeta, niti u obradi libreta, a još manje u scenskoj izvedbi, pa prema tome ne može biti začetnikom*

kritikovanog djela, koje je originalno moje po zamisli, obradi i izvedbi. Na Dobronićevu kritiku vratit ćemo se poslije!

¹⁸ Usp. B. Hećimović, dj. nav. u bilj. 4, str. 141 i d.

¹⁹ Usp. B. Hećimović, dj. nav. u bilj. 4, str. 142.

²⁰ Glazbeni su kritičari nakon predstave s mnogo uvažavanja pisali o Širolinim istraživanjima zapisa orijentalne glazbe u berlinskim arhivima kao i o njegovim vlastitim etnomuzikološkim iskustvima s putovanja »po Macedoniji«.

²¹ Usp. Maja Bošković-Stulli: *O usmenoj tradiciji i o životu*, str. 15-16, Zagreb, 2/2002. kao i ista: *Usmene pripovijetke i predaje*, SHK, Zagreb, 1997.

²² Usp. Sabrana dela Vuka Karadžića, Srpske narodne pjesme, knj. 2 (1845), br. 66, Beograd, 1988.

²³ Usp. Hrvatske narodne pjesme, knj.2, br. 40 i 41, MH Zagreb, 1897.

²⁴ Usp. Henrik Ibsen: *Peer Gynt*, prev. Jakša Sedmak, str. 48-68, Zagreb 1944.

²⁵ Najžešći oponent Širolu i Babiću bio je skladatelj Antun Dobronić (»Slobodna tribuna«, III/1923, br. 512, Zagreb, 7. XII, str. 9). Među ostalim, pisao je kako su *svi pokušaji umjetnika da »prevedu« Kraljevića Marka u različite umjetničke forme propali jer u njima nije bilo dinamike (u tome je donekle uspio Meštović)*, potom je konstatirao da je u djelu očit *nedostatak dramske radnje i nestašak invencije, da autor nije Kraljevića Marka dovoljno i iskreno pročitao te da je pisan radi spoljašnjeg efekta i za ratnu publiku*. Kaže Dobronić zatim da u »Sjenama« *nema unutarne tvorne snage, da se osjeća kolebanje između simbolizma i realizma, te kako je ovo djelo čardak ni na nebu, ni na zemlji*.

²⁶ »Jutarnji list«, 23. XI. 1923.

²⁷ »Pravaš«, 24. XI. 1923.

